

برترین اشعار عاشورایی فارسی (به داوری کارشناسان)

داوران:

محمد رضا سنگری، مهدی آصفی، محمد علی مجاهدی، سید ابوالقاسم حسینی (ژرفا)
ابوالقاسم حسینجانی، علی رضا قزو، عبد الجبار کاکایی، محمد کاظم کاظمی
خسرو احتشامی، جواد محقق، زکریا اخلاقی، حسین اسرافیلی، مرضیه محمدزاده
سید مهدی حسینی، سعید بیابانکی، رضا اسماعیلی، مرتضی امیری اسفندقه
مهدی امین فروغی، ضیاء الدین شفیعی، محمد صحتی سردرودی، غلامرضا شکوهی
اسماعیل امینی، محمد سعید میرزایی، قربان ولیئی، غلامرضا کافی، زهرا محدثی خراسانی
مصطفی محدثی خراسانی، محمد حسین انصاری نژاد، عباس باقری، رضا بیات
جواد محمد زمانی، حمید رضا شکارسری، هادی منوری، سید اکبر میرجعفری
پروانه نجاتی، محمود حبیبی کسبی و جواد هاشمی (ترتیب)

سید ابوالقاسم حسینی

سیدان
عبدالله

برترین اشعار عاشورایی فارسی

تهیه و تنظیم: بنیاد دعبل خزاعی

مدیر هنری: محمد صمدی ■ نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷ ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
شابک: ۵-۳۲-۷۷۴۶-۶۰۰-۹۷۸ ■ تلفن: ۰۵۱۳۲۲۲۲۰۴ و ۰۵۱۳۲۲۳۸۶۱۳

کلیه حقوق محفوظ و مخصوص انتشارات سیده باوران است.

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن (به هر صورت از قبیل کاغذی، الکترونیکی و صوتی) بدون اجازه‌ی مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

عنوان و نام پدیدآور: اربعین مرثیه: برترین اشعار عاشورایی فارسی / به انتخاب محمدرضا سنگری ... [و دیگران]: به سفارش بنیاد دعبل خزاعی.
مشخصات نشر: مشهد: سیده باوران، ۱۳۹۶. ■ مشخصات ظاهری: ۴۴۸ ص. ■ شابک: ۹۷۸۶۰۰۷۷۴۶۳۲۵

وضعیت فهرست نویسی: فیپا ■ یادداشت: به انتخاب محمدرضا سنگری، مهدی آصفی، محمدعلی مجاهدی، سیدابوالقاسم حسینی (ژرفا)، ابوالقاسم حسینجانی، علی‌رضا قزوه، عبدالجبار کاکایی... ■ موضوع: عاشورا -- شعر -- مجموعه‌ها ■ موضوع: Persian poetry -- 20th century -- Collections ■ موضوع: شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- مجموعه‌ها ■ موضوع: Poetry -- Collections ■ Tenth of Muharram ■ شناسه افزوده: سنگری، محمدرضا، ۱۳۳۳ - شناسه افزوده: بنیاد علمی دعبل خزاعی ■ رده بندی کنگره: ۴۱۳۹۵/ع۲/ف۴۱۹۱/PIR ■ رده بندی دیویی: ۸۳۱/۶۲۰۸۳۱/۸۴ ■ شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۰۶۱۸۶

فهرست

مقدمه	۱۱
فهرست داوران	۱۷

فصل اول: از قرن چهارم هجری تا پیش از انقلاب اسلامی

۱. باز این چه شورش است که در خلق عالم است / محتشم کاشانی	۲۷
۲. گنجینه الاسرار / عثمان سامانی	۴۱
۳. آتشکده / نیرتبریزی (حجة الاسلام)	۵۳
۴. کجایید ای شهیدان خدایی / جلال الدین محمد مولوی	۶۹
۵. ای قوم! در این عزابگریید / سیف فرغانی	۷۵
۶. خاک، خون آغشته‌ی لب‌تشنگان کربلاست / سلمان ساوجی	۸۱
۷. افتاد شامگه به کنارِ افق، نِگون / صباحی بیدگلی	۸۹
۸. گیرم حسین سبط رسول خدا نبود / وصال شیرازی	۱۰۵
۹. جان‌ها فدای آن‌که به جان شد فدای غیر / امیری فیروزکوهی	۱۱۵
۱۰. زبده الاسرار / صفی‌علی شاه	۱۲۷
۱۱. بزرگ فلسفه‌ی قتل شاه دین، این است / خوشدل تهرانی	۱۴۳
۱۲. ای که به عشقت اسیر، خیلِ بنی‌آدم‌اند / فؤاد کرمانی	۱۴۹
۱۳. بارد چه؟ خون؛ که؟ دیده؛ چه سان؟ روز و شب؛ چرا؟ / قالی	۱۵۵
۱۴. زنده‌ی جاوید کیست؟ کُشته‌ی شمشیردوست / فؤاد کرمانی	۱۶۳
۱۵. عالم تمام نوحه‌کنان از برای کیست / فیاض لاهیجی	۱۶۹

۱۶. روزی ست این که حادثه کوس بلا زده ست / وحشی بافقی ۱۸۹
۱۷. امشب شهادت نامه ی عشاق امضا می شود / حبیب چایچیان (حسان) ۱۹۷
۱۸. امشب شب وصال است، روز فراق، فرداست / محمد حسین غروی اصفهانی (کمپانی) ۲۰۳
۱۹. روضه الاسرار / سروش اصفهانی ۲۰۹
۲۰. بوی بهشت می وزد از کربلای تو / ریاضی یزدی ۲۳۳
۲۱. هر که پیمان با هوالموجود بست / اقبال لاهوری ۲۳۹
۲۲. توفان خون ز چشم جهان، جوش می زند / حزین لاهیجی ۲۴۷
۲۳. سایه ی دستی اگر ضامن احوال ماست / بیدل دهلوی ۲۵۷
۲۴. باز در خاطره ها، یاد توای رهرو عشق / محمدرضا شفیعی کدکنی ۲۶۳
۲۵. باد خزان وزید به بستان مصطفی / ادیب الممالک فراهانی ۲۶۹
۲۶. ای امیری که علمدار شه کرب و بلایی / صغیر اصفهانی ۲۸۹
۲۷. روز قیامت است صبح عشور تو / بابا فغانی شیرازی ۲۹۵
۲۸. قضا به دور جهان از فلک حصار کشید / واعظ قزوینی ۳۰۷

فصل دوم: پس از انقلاب اسلامی

۲۹. روزی که در جام شفق مُل کرد خورشید / علی معلم دامغانی ۳۱۹
۳۰. سِرّی در نینوامی ماند، اگر زینب نبود / قادر طهماسبی (فرید) ۳۲۷
۳۱. ای که پیچید شبی در دل این کوچه صدایت / محمدرضا محمدی نیکو ۳۳۳
۳۲. ای خون اصیلت به شتک ها ز غدیران / حسین منزوی ۳۳۹
۳۳. راز رشید / سید حسن حسینی ۳۴۵
۳۴. خط خون / سید علی موسوی گرمارودی ۳۵۱
۳۵. با کاروان نیزه / علیرضا قزوه ۳۶۷
۳۶. فی نامه / قیصر امین پور ۳۸۱
۳۷. حسین آمد و آزاد از یزیدت کرد / مرتضی امیری اسفندقه ۳۸۹
۳۸. ای بسته بر زیارت قَدّ توقامت آب / خسرو احتشامی ۳۹۵
۳۹. دشت می بلعید کم کم پیکر خورشید را / سعید بیابانکی ۴۰۱
۴۰. تشنه تر از فرات آبی نیست / مصطفی علی پور ۴۰۷

کتاب نامه

پیوست ها

۴۱۴

۴۱۸

۴۲۶

۴۳۲

۴۴۰

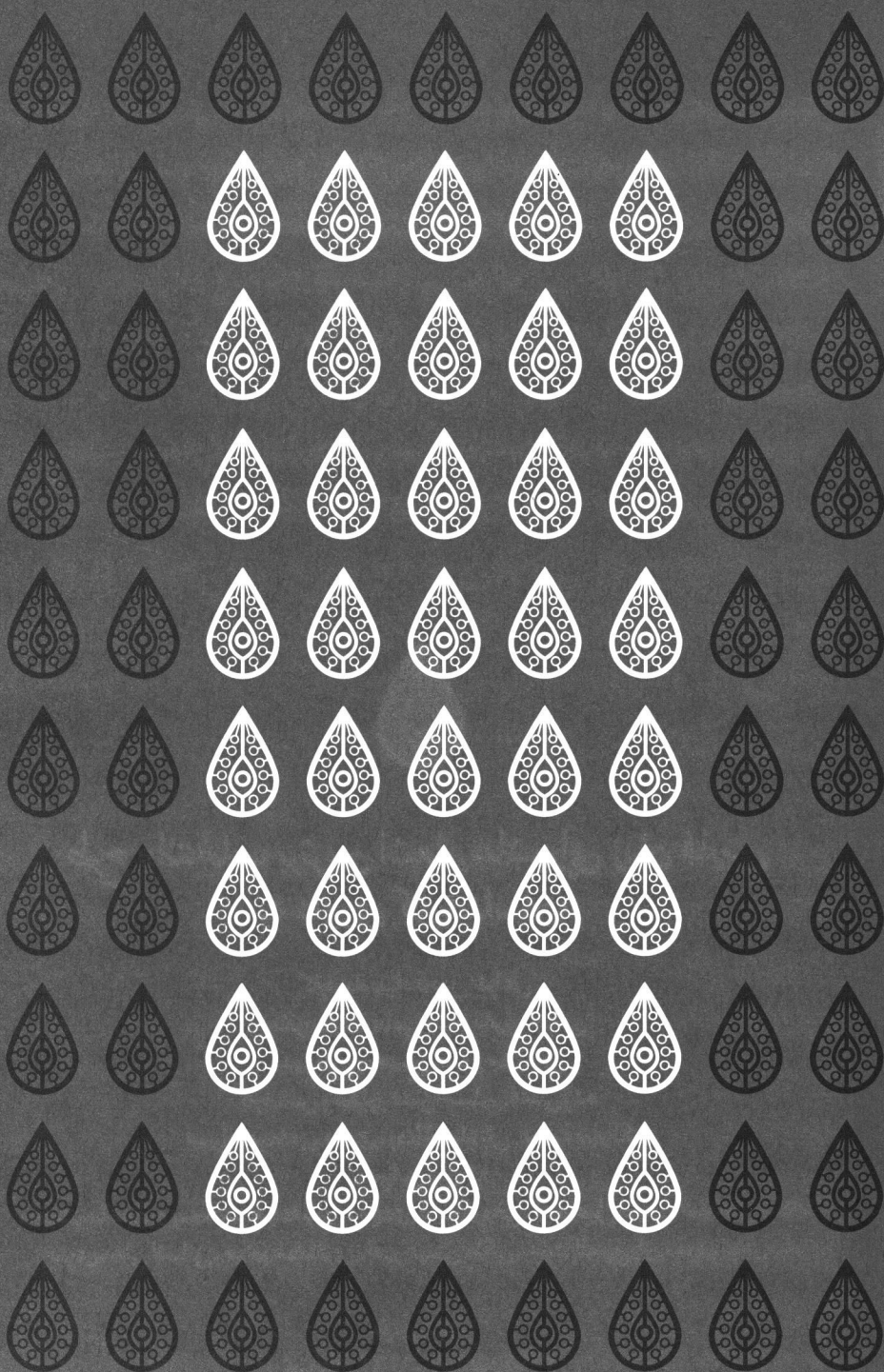
پیوست ۱: فهرست اولیه ی برترین اشعار عاشورایی فارسی
(از قرن چهارم هجری تا پیش از انقلاب اسلامی)

پیوست ۲: فهرست اولیه ی برترین اشعار عاشورایی فارسی
(پس از پیروزی انقلاب اسلامی)

پیوست ۳: جدول کل آرا
(از قرن چهارم هجری تا پیش از انقلاب اسلامی)

پیوست ۴: جدول کل آرا
(پس از پیروزی انقلاب اسلامی)

طرح «انتخاب برترین اشعار عاشورایی زبان فارسی به داوری کارشناسان»

کارفرما: بنیاد دعبل خزاعی
زیرنظر: هیئت علمی بنیاد دعبل خزاعی
مدیر طرح: محسن حسام مظاهری
کارشناس و مشاور علمی: مسلم نادعلی زاده
دبیران مرحله ی داوری: رضا اسماعیلی - سعید بیابانکی
با سپاس ویژه از:

محمد رضا سنگری، محمد اسفندیاری، مهدی امین فروغی، اسماعیل امینی، سیدعلی سادات
رضوی، علی انسانی، میثم غضنفری، امیر عیسی ملکی، عزت الله پوریان، مریم نوری نیا.

بازهی اجرا:

زمستان ۱۳۹۴ - تابستان ۱۳۹۵

مقدمه

در فرهنگ اسلامی و شیعی، ادبیات عاشورا و سرودن شعر و مرثیه در سوگ شهادت سالار شهیدان حضرت اباعبدالله الحسین قدمتی به درازای خود آن واقعه دارد. به گواهی منابع تاریخی، نخستین سوگ سرایان بر عاشورا خود اهل بیت و اصحاب و یاران ایشان بوده‌اند. همچنین در منابع حدیثی، روایات فراوانی از امامان شیعه با موضوع تشویق و تحریض شیعیان به عزاداری و گریستن بر مصائب اهل بیت و سرودن مرثیه و شعر در منقبت آنان آورده شده و ثواب‌ها و نتایج دنیوی و اخروی فراوانی برای مرثیه‌سرایی بر امام حسین ذکر شده است. به عنوان نمونه می‌توان به روایتی که در برخی منابع از جمله رجال کشی و بحار الانوار آمده است اشاره کرد که طبق آن، امام صادق خطاب به جعفر بن عفان طایبی - از مرثیه‌سرایان شیعه - چنین فرمود: «نیست کسی که شعری بر حسین بگوید و بگرید و بگریاند با آن شعر، مگر آن‌که خداوند بهشت را بر او واجب گرداند و بیامرزدش»^۱.

سیره‌ی امامان بزرگوار شیعه در تشویق و حمایت از مرثیه‌سرایان عاشورا و اهتمام فراوان ایشان به گرمی داشت عاشورا و عاشوراآفرینان و تبلیغ و ترویج فرهنگ شیعی

۱. رجال الکشی، ص ۲۴۶؛ بحار الانوار، ج ۴۴، صص ۲۸۲-۲۸۳. همچنین نگاه کنید به: کامل الزیارات، صص ۳۴۳-۳۴۴؛ الغدير، ج ۲، ص ۲۳۶.

از طریق سرایش شعر (به عنوان رسانه‌ای اثرگذار)، عاشوراسرایی را به سنتی در بین محبان خاندان پیامبر ﷺ تبدیل کرد؛ سنتی که بزرگانی چون کمیت اسدی، سید حمیری و دعبل خزاعی بنیانگذاران آن بودند و در اعصار پس از ایشان، عالمان و شاعرانی چون سید مرتضی و صاحب بن عباد آن را استمرار بخشیدند. ماحصل این استمرار، میراث گرانقدر و بی بدیلی است که امروز با عنوان شعر عاشورا می‌شناسیم.

این سنت تنها به سرایندگان مسلمان عرب منحصر نماند. از میانه‌ی قرن چهارم هجری، پارسی‌سرایان که دل در گرو محبت خاندان پیامبر داشتند نیز- حتی اگر بر مذهب شیعه نبودند - به سرایش مدیحه و مرثیه در رثا و منقبت آن خاندان و خصوصاً واقعه‌ی عاشورا پرداختند؛ از کسایی مروزی تا سنایی غزنوی و قوامی رازی و سیف فرغانی و عطار و مولوی. با به قدرت رسیدن صفویان و تأسیس دولت فراگیر شیعه و پیرو سیاست صفویان در ترویج آیین‌های شیعی، سرودن مرثی و مدایح مذهبی در منقبت و رثای اهل بیت به خصوص در سوگ عاشورا رونق فراوان یافت و سروده‌های شاعرانی چون فضولی بغدادی، حیرتی تونی، واعظ قزوینی، صائب تبریزی و سرآمد همه، محتشم کاشانی و ترکیب‌بند ماندگارش، به تدریج ادبیات عاشورا را به یکی از شاخه‌های برجسته‌ی ادبیات فارسی تبدیل کرد؛ روندی که با فراز و نشیب‌هایی متأثر از مجموعه شرایط فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ایران، در دوره‌های بعدی به‌ویژه در عهد قاجار نیز استمرار یافت. وقوع انقلاب اسلامی - که از بن‌مایه‌های اصلی اش فرهنگ عاشورایی و تفسیر مبارزاتی و حماسی از واقعه‌ی کربلا بود - به نقطه‌ی عطفی در ادبیات عاشورا مبدل شد که هم از حیث فرم و هم مضمون و رویکرد، اشعار و مرثی را سمت و سویی تازه بخشید.

*

به موازات این رشد کمی و کیفی، شناسایی نمونه‌های شاخص و برتر و معرفی

این میان سه نفر در هر دو گروه توأمان حضور دارند.) با عنایت به چندوجهی بودن مقوله‌ی ادبیات مذهبی و عاشورایی، در انتخاب گروه داوران تلاش شد ترکیب گروه از جهات مختلف حتی الامکان شمولیت و اعتبار لازم را دارا باشد. بررسی فهرست داوران - که در آغاز کتاب حاضر همراه معرفی کوتاه هر داور آمده است - نشان می‌دهد که در این فهرست، نمایندگان طیف‌های مختلف، هم صاحب‌نظران حوزوی و هم دانشگاهی، هم شاعران و هم ناقدان، هم پیشکسوتان و هم جوانان حضور دارند. اساتید و صاحب‌نظران دیگری نیز برای عضویت در این دو گروه مدنظر هیئت علمی بودند که در مورد هر کدام به دلیلی این امکان فرصت فراهم نشد. در ادامه، طی جلسات توجیهی با حضور داوران، طرح و روند داوری و انتخاب توضیح و تشریح شد. سپس از هر کدام داوران خواسته شد:

اولاً، ۴۰ سروده‌ی عاشورایی برتر در مقطع مورد بررسی شان را انتخاب کنند؛ و ثانیاً، به آن ۴۰ سروده، براساس ارزیابی و سنجش خود، از ۱ تا ۱۰۰ نمره دهند. همچنین در آیین‌نامه‌ی داوری تصریح شد که انتخاب و ارزیابی تنها با دو معیار «قوت شعری» و «اثرگذاری» باشد؛ فارغ از ارزیابی درون‌مایه‌ی هر سروده از منظرهای دیگر (اعتقادی، کلامی و...). به عبارت دیگر در این طرح، هر شعر صرفاً به ماهو شعر ارزیابی شده است.

با توجه به فراوانی و گستردگی اشعار عاشورا و شاعران، نیاز به احصای اولیه‌ای بود که امکان انتخاب، مقایسه، ارزیابی و نیز رسیدن به نتیجه‌ی مشترک را برای داوران فراهم سازد. به همین منظور، از جناب آقای دکتر محمد رضا سنگری به عنوان کارشناس برجسته و متخصص ادبیات مذهبی و عاشورایی درخواست شد که فهرستی از مهم‌ترین اشعار عاشورا در دو مقطع مذکور را تدوین سازد. ایشان پس از بررسی‌ای فشرده و نیز با بهره‌گیری از تحقیقات گسترده‌ی پیشین خود در این موضوع، دو فهرست از مشهورترین اشعار و شاعران عاشورا در دو مقطع را تهیه

و تدوین کردند.^۱ این فهرست‌ها با هدف بالابردن دقت و شمولیت انتخاب، در اختیار داوران دو گروه قرار گرفت و البته تأکید شد که تدوین این فهرست‌ها صرفاً جهت کمک در انتخاب داوران بوده و جنبه‌ی الزام‌آور ندارد. بررسی نتایج نهایی طرح نیز نشان می‌دهد داوران به این فهرست‌ها بسنده نکرده و براساس شناخت و اشراف شخصی خود دست به گزینش زده‌اند. (البته طبیعتاً اثرگذاری این فهرست‌ها در ضریب بخشی به اشعار منتخب را نمی‌توان کتمان کرد.)

پس از جمع‌آوری آرای داوران دو گروه، در جداول مجزا، آرای هر شعر به تفکیک امتیازی که هر داور به آن داده بود، ثبت شده و مجموع امتیازات هر شعر محاسبه گردید. در مرحله‌ی بعد، اشعاری که جزو ۴۰ انتخاب حداقل نیمی از داوران بودند به عنوان برگزیدگان مشخص شد. به عبارت دیگر در گروه پیش از انقلاب (که تعداد داوران ۲۲ نفر بودند) همه‌ی اشعاری که ۱۱ رأی یا بیش تر کسب کرده بودند، و در گروه پس از انقلاب (که تعداد داوران ۱۸ نفر بودند)، اشعاری که ۹ رأی یا بیش تر کسب کرده بودند، برگزیده شدند. با این معیار، و از حسن تصادف جمعاً ۴۰ شعر (۲۸ شعر در گروه نخست و ۱۲ شعر در گروه دوم) به مرحله‌ی نهایی راه یافتند.

در آخرین مرحله، رتبه‌بندی بین منتخبین براساس معدل امتیاز هر شعر در کل (جمع امتیازات کسب شده تقسیم بر تعداد کل داوران و نه فقط رأی دهندگان به آن شعر) صورت گرفت که در نتیجه‌ی آن منتخبین در دو گروه رتبه‌بندی شدند. نتایج نهایی این انتخاب و رتبه‌بندی، در دو فصل اول و دوم کتاب حاضر آمده است. در هر فصل، ابتدا جدول کلی برگزیدگان و سپس به ترتیب رتبه، متن کامل اشعار برگزیده^۲ همراه با معرفی کوتاهی از شاعر، مشخصات فنی (قالب، وزن و تعداد ابیات) و مشخصات منبع همراه با جدول امتیازات داوران به آن شعر آمده است.

۱. این دو فهرست، به ترتیب در پیوست‌های ۱ و ۲ در انتهای کتاب آمده است.
۲. تنها در چند مورد که سروده بسیار طولانی بود، به نقل گزیده‌ای از آن بسنده شده است.

همچنین در انتهای کتاب در پیوست‌های ۳ و ۴، جدول کامل همه‌ی اشعاری که در دو گروه حداقل رأی داوران را کسب کرده‌اند، به تفکیک هر داور آمده است. با مراجعه به این دو پیوست، می‌توان وضعیت کلی همه‌ی اشعار منتخب (نه فقط منتخبین نهایی) را مشاهده و نیز فهرست اشعار منتخب هر داور را بررسی کرد.

*

امید است کتاب حاضر بتواند به شاعران و ذاکران و ستایشگران خاندان پاکی و نور در راستای غنای شعر عاشورا یاری رسانده و راهنمایی برای مخاطبان و علاقمندان این عرصه باشد.

بنیاد دعبل خزاعی